

ФОНОСЕМАНТИЧНІ ВИМІРИ САКРАЛЬНИХ ЛАТИНОМОВНИХ НАПИСІВ

Галамага Олена Володимирівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто фоносемантичні характеристики сакральних текстів любовної магії. Зосереджено увагу на виявленні звуко-буквених символів, за допомогою яких здійснюється навіювальний вплив. Проаналізовано фоносемантичні особливості текстів, пов'язаних із любовною магією.

Ключові слова: сакральний текст, звуковий символізм, фоносемантика, асоціація.

Сакральні тексти можна інтерпретувати в термінах багатозначної смислової системи, для якої релевантними виступають численні пояснення й інтерпретації.

Першими дослідниками сакральних текстів стали історики давніх цивілізацій, для яких ці тексти представляли насамперед важливе культурознавче джерело. Пізніше до вивчення таких текстів долучилися компаративісти (Антуан Мейє "Нариси з історії латинської мови" / *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, 1928), котрі використовували їх як допоміжний матеріал у своїх порівняльно-історичних розвідках. У ХХ ст. на сакральні тексти звернули увагу психологи, зокрема К. Г. Юнг та його послідовники. Вилучаючи з таких текстів різноманітну інформацію, важливу для розвитку психології в цілому, вони запропонували "ключі" для інтерпретації сакральних текстів. Зокрема К. Г. Юнг ("Психологія та релігія", 1940) вважає, що сакральний текст є продуктом діяльності всієї людської психіки, а не лише свідомого.

Таким чином, в історії розвитку науки сакральні тексти вивчалися під кутом зору різних наукових підходів (реалізація принципу міждисциплінарності), що свідчить про складність цього феномену людської культури, – ритуальні латиномовні тексти не є виключенням з цього загального правила.

Об'єктом нашого дослідження є сакральність як лінгвістичний феномен.

Предметом дослідження є фоносемантичні характеристики сакрального латиномовного тексту.

Мета – дослідити та виявити на базі сакральних текстів звуко-буквени символи, за допомогою яких здійснюється навіювальний вплив.

Наукова новизна даної розвідки полягає у дослідженні фоносемантичного аспекту латиномовного сакрального тексту як лінгвістичного суб'єкта сугестії.

Сакральні тексти є вербалізованою структурою із звуковим полем виміру, тому їх аналіз у контексті фоносемантики чи звукового символізму має стати першим етапом дослідження такого мовленнєвого матеріалу, що надасть можливість правильно витлумачувати значення, закарбовані за допомогою звуко-буквених послідовностей.

Фоносемантика – це галузь лінгвістики, що вивчає звукозображальну систему мови, вплив звуків на смисл вимовлених слів, а також на прагматичні установки носіїв мови, які породжуються на підсвідомому рівні. Іншими словами, фоносемантичний аналіз дозволяє зробити висновок про те, як дане слово сприйматиметься носіями мови на підсвідомому рівні, оскільки звукова (фонетична) форма слова істотним чином впливає на смисл сказаного.

Поняття звукового символізму розглядається у рамках фоносемантики і означає закономірний (а не довільний) фонетично вмотивований зв'язок між звучанням та

значенням слова. На думку вчених, глибоким звуковим символізмом сповнені твори Едгара По, Ш. Бодлера, К. Бальмонта, В. Брюсова, П. Куліша. Майстерно використовав фонетичний символізм і Т. Шевченко ("Княжна": "Гармидер, галас, гам у заї").

Початок розвитку фоносемантики у колишньому СРСР припадає на 70–80-ті роки ХХ ст., коли вийшли друком праці О. П. Журавльова "Фонетичне значення" (М., 1974), "Звук і смисл" (М., 1981; М., 1991). На основі експериментальних даних з опорою на психометричний метод вивчення символічного значення звуків мови вчений виявив символіку звукових одиниць. Наприклад, *А* асоціюється з широтою, свободою, червоним кольором; *У* – з сумом, тривогою, тіснотою, темним кольором і т. п. [Журавлєв, 1974].

О. П. Журавльову експериментальним шляхом за допомогою інформантів вдалося з'ясувати, що навіть ізольовані звуки мають певні значення. Наприклад: такі з них, як [в], [а], [р], [о] – одностайно визначені як сильні; [х], [н], [йу] – послаблені, маленькі. [к], [ш], [ж], [с], [ф] здаються людям шерехатими; [а], [о], [л], [у] – гладенькими. На думку опитаних, звукам притаманні такі якості, як хоробрість, печаль, доброта. Наприклад, [д], [н], [л], [м] – добрі звуки; [ж], [с], [ф], [з], – злі; [а], [я] – хоробрі; [с], [х] – боягузливі; [а], [р], [я] – радісні; [с], [к], [т] – печальні [Потапенко, 1989].

Історія вивчення цього питання засвідчує, що ще в Давній Греції виникла відома філософсько-лінгвістична суперечка про те, як народжуються слова, і як речі отримують свої імена. Прибічники однієї з теорій вважали, що імена предметам і явищам довілля присвоюються довільно, за взаємною згодою людей – теорія *θέσει*. Їх опоненти стверджували, що імена якимось чином відображають сутність, природу предметів, а звучання містить закодовану інформацію про їхні властивості – теорія *φύσει*. На думку Платона, в мові є звуки швидкі, тонкі, величезні, округлі тощо. І є предмети швидкі, тонкі, величезні, округлі. Тож "швидкі" предмети отримують імена, що включають "швидкі" звуки; "тонкі" предмети отримують імена з "тонким" звучанням; до складу імен для "величезних" предметів повинні входити "величезні" звуки. Наприклад, при вимові звуку [р] язик швидко вібрує, тому [р] – "швидкий" звук, і слова, що містять його, позначають швидкий або різкий рух: *ῥαυδαίος* – *стрімкий*, *ῥαίνω* – *бризкати*, *ῥάκωμα* – *дрантя*, *ῥάπιζω* – *вдаряти*, *ῥέυκω* – *хроніти*, *ῥέω* – *струменіти*, *текти*. і т. д.

У XVIII ст. М. В. Ломоносов розвивав унікальну теорію про те, що слова, які містять голосні звуки [e], [i], [й], повинні використовуватися для опису ніжних предметів, а ті слова, в котрих використовуються звуки [o], [y], [u] – для опису речей, які можуть викликати страх.

Від часів свого виникнення фоносемантика поставала як міждисциплінарна наука на межі фонетики, семантики, лексикології та психології. Дослідники Е. Фенц, М. Опіц, Ф. Цезен, Я. Бем розглядали звуки та слова як символи, своєрідні аудіальні образи вічного ідеального буття, між звуками і образами вчені віднаходили ідеальний зв'язок. Ф. Новаліс та брати Август та Вільгельм Шлегелі у своїх дослідженнях розробляли систему відповідності звуку кольору (в основному це стосувалося голосних звуків) [Чернікова, 2009].

Досить часто фоносемантику ототожнюють із звуковим символізмом, що визначається як фонетично вмотивований зв'язок між звуками, з яких складається форма слова, та не акустичною ознакою денотата, що лежить в основі номінації, а у фоносемантиці розглядається звукоінформативний компонент звукосимволізму, що є невід'ємним від художнього мовлення. До того ж, цей компонент є носієм поетикообразних уявлень, що створюють певні асоціації під час сприйняття тексту. Цікавим є "аспект звуко-буквенної синестезії" (грец. *συνεσθησια* – одночасне відчуття), коли при читанні або вимовлянні певних букв-звуків із символічним значенням у свідомості людини виникає "музика тексту", створюється асоціативно-звукова тональність.

Дослідження фонетичної організації мови сакрального тексту можливе в аспекті фоносемантики, яка виходить з положення про те, що звуки (фонем) самі по собі є носіями семантичних ознак [Д. Благий, С. Воронін, І. Горелов, О. Журавльов, В. Левицький, М. Ломоносов, К. Седов, Й. Стернін, Е. Штерн та ін.]. Цей підхід кардинально відрізняється від традиційного підходу до фонем як незначущої мовної одиниці, виключно фігури плану вираження.

Фонетичні чергування в сакральному тексті створюють латентну ритмічну схему, актуалізуючи в підсвідомості людини семантику відповідних ключових лексем, що містять ці чергування. Таким чином, імпліцитно, з погляду лексики, під час прослуховування (чи промовляння) тексту відбувається безупинне нагнітання й навіювання певної ідеї.

Так, наприклад у написі з міста Помпеї, датованому 79 р. н.е., спостерігаємо повтор лексем, ключових для даного закляття:

Quisquis amat, valeat, pereat, qui nescit amare;

Bis tanto pereat, quisquis amare vetat.

(*Хто любить, хай буде здоровим; загине нехай той, хто не знає, як любити; двічі нехай загине той, хто забороняє любити*).

У сакральному тексті також використовується звуковий символізм, який створює у свідомості учасників ритуалу ряд асоціацій, актуалізуючи приховані елементи зовнішньої форми слова. Вплив такого тексту реалізується за рахунок експресії, як правило, відсутньої у розмовній мові. Функціонально-стильова приналежність ритуального тексту, яка, у свою чергу, детермінується тематичною спрямованістю тексту, має велике значення для його тлумачення.

У даному магічному дискурсі словоформи *amare ma amat* характеризуються милозвучністю, адже містять відкриту голосну фонему /a/ та губний приголосний /m/, що асоціюються з м'якістю, проте під час вимовляння можуть сприйматися негативно. Це пояснюється явищем омонімії в латинській мові. Під час промовляння сакральних текстів може відбутися ототожнення цього слова з іншим, подібним йому за звучанням: *mors, mortis f* – *смерть*. Питання про амбівалентне співвідношення понять "*смерть*" (*Танатос*) та "*любов*" (*Ерос*) поставало в працях багатьох дослідників. Зокрема З.Фрейд розглядав їх як взаємозалежні, підкреслюючи, що загроза Танатоса асоціюється з виснаженням Ероса: "Причиною тому є подібність стану кульмінації, який настає в момент закоханості та смерті" [Фрейд, 1923].

Ерос і Танатос – це найпотужніші засоби, якими Космос поза нами (Космос у розумінні давніх греків, а не сучасних астрофізиків) нагадує нам про безпорадність лю-

дини і сміховинність її самопроголошеного статусу вінця творіння – але водночас і про вищість таємниці початку, кінця та тривання, яку людина втілює. Все вище зазначене, робить зрозумілішим і зміст даного закляття, адже без кохання немає життя.

Звуки, які входять до складу ключових слів у сакральних текстах, характеризуються заздалегідь запрограмованим експресивно-емотивним значенням, завдяки якому їхній конотативний зміст поширюється на всі лексеми даного тексту. Якщо ключові фонемні входять до складу негативних понять, то весь емоційний настрій тексту змушує співвіднести їх із ключовими позитивними поняттями і тим самим нейтралізувати зміст лексем негативної забарвленості. У такий спосіб здійснюється навіювальний ефект, характерний для сакральних текстів.

Латинський паліндром (від грец. *πάλιν* – знову та грец. *δρόμος* – біг – слово, чи-сло, набір символів, словосполучення або віршований рядок, що однаково читається в обох напрямках – зліва направо та справа наліво) не менш цікавий з погляду його тлумачення, – так, у наступному паліндромі прихована таємна назва Риму, про це згадував ще Пліній:

Signa te, signa, temere me tangis et angis.

Roma tibi subito motibus ibit amor.

(*Познач себе, познач, випадково мене торкайся і турбуйся. До тебе, Рим, несподівано прийде любов*).

Дослідники вважають, що ця назва міста може бути пов'язана з римським божеством Янусом (лат. *Janus*, від лат. *janus* – критий прохід та *janua* – двері). Як відомо, Янус – єдність двох начал, тому його часто зображували дволиким, зокрема, він мав чоловічі та одночасно жіночі риси, риси Марса – бога війни та Венери – богині краси та кохання.

Відомо, що Вічне місто було засноване мечем (зброєю Марса), коли Ромул (*Romulus*) вбив свого брата Рема (*Remus*), і, відповідно, його назва латиною *ROMA* – відображає чоловічі риси. Паліндром, який вибито на воротах Риму, одразу дає відповідь: відкрите обличчя Януса та чоловіче ім'я *ROMA*, а інше – таємне, жіноче – *AMOR* – любов.

У даному паліндромі спостерігаємо повтор, що супроводжується свистячими приголосними /s/ та /t/, що утруднює вимовляння: *Signa te, signa, temere me tangis et angis*.

Ю. М. Лотман у своїй науковій праці "Семіосфера" звертає увагу на те, що при зворотному прочитанні паліндрома змінюється і семіотична природа тексту загалом. Можна припустити, що, з одного боку, читання у зворотному напрямку активізує механізми функціональної асиметрії кори великих півкуль головного мозку, а з іншого, на вищих рівнях культури, воно пов'язано з протиставленням явного – таємному, профанного – сакральному [Лотман, 1996].

Показовим є використання паліндромів у закляттях, магічних формулах, написах на воротах та могилах, тобто місцях, суміжних з іншою реальністю, а також магічно активних місцях культурного простору – місцях зіткнення земних ("нормальних") та інфернальних ("потойбічних, диявольських") сил. На цих же стиках відбувається посилення семіотичної активності людини. Прикладами можуть бути відомі римські свинцеві таблички з прокляттями, що були залишені біля могил, зображення формули *SATOR* на дверях вілли в Помпеях.

Отже, дослідження сакральних текстів у вимірах фоносемантики показало, що в аналізованих текстах присутні звуко-буквенні символи, які створюють у свідомості їх акцептів асоціації, котрі сприяють навіювальному ефекту. Важливим є вплив не окремої фонемі, а лексеми, до складу якої вона входить, оскільки саме лексема у своїй формально-семантичній цілісності провокує асоціації за формою або смислом з іншими складниками лексичної системи латинської мови.

Галамага Е. В., асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Фоносемантические измерения сакральных латиноязычных надписей

В статье рассмотрены фоносемантические характеристики сакральных текстов любовной магии. Внимание автора сосредоточено на выявлении звуко-буквенных символов, с помощью которых осуществляется воздействие-внушение. Проанализированы фоносемантические особенности текстов, связанных с любовной магией.

Ключевые слова: сакральный текст, звуковой символизм, фоносемантика, ассоциация.

Galamaga H. V., Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Phonosemantic Dimensions of Latin Sacral Inscriptions

Within the article the phonosemantic characteristics of sacred love magic texts are being analyzed. Author's attention is focused on the identification of sound-letter symbols which are responsible for suggestive influence. The attempt is made to throw light on phonosemantic peculiarities of texts linked with love magic.

Key words: sacred love magic texts, phonosemanics, association, sound symbolism.

Література:

1. Журавлев, А. П. Фонетическое значение / Александр Павлович Журавлев. – Л. : Изд-во Ленингр.ун-та, 1974. – 160 с.
2. Коновалова, Н. И. Сакральный текст как объект лингвистического исследования : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / Коновалова Надежда Ильинична. – Екатеринбург, 2007. – 354 с.
3. Лотман, Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
4. Климентова, О. В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов) : монографія / Олена Вадимівна Климентова. – К. : Карбон ЛТД, 2012. – 320 с.
5. Тернер, В. У. Символ и ритуал / Виктор Уиттер Тернер. – М. : Наука, 1983. – 39 с.
6. Фрейд, З. Я и оно. Труды разных лет / Зигмунд Фрейд. – Тб. : Мерани, 1991. – 49 с.
7. Чернікова, І. О. Теоретичні основи фоносемантики: загальна характеристика / І. О. Чернікова // Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 18. – С. 76–81.
8. Юнг, К. Г. Психология и алхимия / Карл Гюстав Юнг. – М. : Рефл-бук, К. : "Ваклер", 2003. – 592 с.

Стаття надійшла до редакції 08.05.14